

УДК 351.88

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.4>

**Ахмедова Олена Олегівна,**

кандидат економічних наук, доцент,

докторант Навчально-науково-виробничого центру

Національного університету цивільного захисту України

ORCID ID: 0000-0003-1573-7710

## **ЗБЕРЕЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ**

### **PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE: PUBLIC ADMINISTRATION ASPECT**

*У статті розкрито значення культурної спадщини у прилученні кожної людини та суспільства в цілому до системи загальнолюдських і етнонаціональних цінностей, колективної історичної пам'яті, соціального досвіду попередніх поколінь та роль туристичних маршрутів та екскурсій у вихованні дбайливого ставлення до загальнонародного надбання: пам'яток історії та культури, природних багатств країни; доведено, що збереження української туристичної культурної самобутньої спадщини є одним із головних питань розбудови держави; з'ясовано, що туристичні маршрути та екскурсії, окрім вивчення історичної спадщини, дають неоціненну можливість пізнання новітньої України як високорозвиненої соціальної за своєю суттю держави з конкурентоспроможною економічною й демократичною організацією всіх державних інститутів; наведено приклади туристичних маршрутів етнографічних регіонів Покуття та Гуцульщини з відвідуванням музеїв, дерев'яних храмів та дзвіниць («Зелене кільце Карпат», «Дерев'яні церкви Закарпатської області», «Родзинки Великоберезнянщини», «Закарпатський край – дегустаційний край»), а також центрів українського зеленого туризму – Поділля і Волині; доведено, що ознайомлення з неповторним багатомістовим національно-культурним розмаїттям цих територій не тільки сприятиме розширенню знань про окремі етапи та сторінки становлення й розвитку окремих етнографічних груп чи народностей на території України, а й цілком закономірно призведе до створення реального наукового підґрунтя, спрямованого на об'єднання нації; окреслено проблеми, пов'язані із подальшим збереженням туристичної культурної спадщини країни (відсутність інформації про привабливі туристичні об'єкти окремих регіонів, недостатній рівень розвиненості туристичної інфраструктури, недостатній рівень використання досвіду зарубіжних країн у цій сфері); зроблено висновок, що забезпечення підтримки держави шляхом інвестування в розбудову, покращення та вдосконалення туристичної інфраструктури, розвитку туризму як її важливої економічної галузі; збереження її унікальних ресурсів, історико-культурної спадщини.*

**Ключові слова:** держава, туризм, культурна спадщина, туристичні маршрути, екскурсії, інфраструктура, ЮНЕСКО, досвід, інвестування.

*The article reveals the importance of cultural heritage in the involvement of each person and society as a whole in the system of universal and ethno-national values, collective historical memory, social experience of previous generations and the role of tourist routes and excursions in educating culture, natural resources of the country; it is proved that the preservation of the Ukrainian tourist cultural original heritage is one of the main issues of state building; It was found that tourist routes and excursions, in addition to studying the historical heritage, provide an invaluable opportunity to learn about modern Ukraine as a highly developed social state in nature with a competitive economic and democratic organization of all state institutions; Examples of tourist routes of ethnographic regions of Pokuttya and Hutsul region with visits to museums, wooden temples and bell towers ("Green Ring of the Carpathians", "Wooden Churches of the Transcarpathian region", "Highlights of Velykobereznianshchyna", "Transcarpathian region – tasting region", and centers of Ukrainian green tourism – Podillya and Volyn; It is proved that acquaintance with the unique centuries-old national and cultural diversity of these territories will not only contribute to the expansion of knowledge about certain stages and pages of formation and development of certain ethnographic groups or nationalities in Ukraine, but also will naturally lead to a real scientific basis. unity of the nation; outlined the problems associated with the further preservation of the tourist cultural heritage of the country (lack of information about attractive tourist sites of certain regions, insufficient level of development of tourist infrastructure, insufficient level of use of experience of foreign countries in this area); concluded that providing state support by investing in the development, improvement and improvement of tourism infrastructure, tourism development as its important economic sector; preservation of its unique resources, historical and cultural heritage.*

**Key words:** state, tourism, cultural heritage, tourist routes, excursions, infrastructure, UNESCO, experience, investment.

**Постановка проблеми** в загальному вигляді. Моральним обов'язком сучасників перед наступними поколіннями є зобов'язання зберегти свою самобутність, дбати про розвиток культури, охороняти історико-культурну спадщину. «План заходів щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму», затверджений Кабінетом міністрів України у 2021 році, містить такі пункти: затвердження історико-архітектурних опорних планів з визначенням меж і режимів використання історичних ареалів населених місць; перегляд переліку об'єктів культурної спадщини, включених до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; затвердження науково-проектної документації з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (архітектурного ансамблю Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, дерев'яних церков карпатського регіону України та Польщі, Геодезичної дуги Струве); розробка та запуск інформаційного ресурсу культурної спадщини і культурних цінностей [7].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Про опікування науковцями питанням збереження туристичної культурної спадщини свідчать їх напрацювання: З. Герасимів (проаналізовано туристичний потенціал України, запропоновано заходи для ефективного функціонування туристичної сфери) [1], О. Гулич (запропоновано законодавчі ініціативи щодо формування ефективних фінансових механізмів реставрації, збереження та використання об'єктів культурної спадщини.) [2], К. Поливач (визначено теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження культурної спадщини, показано роль культурної спадщини в соціально-економічному розвитку регіонів і населених місць) [4] та інші наукові роботи.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття.** Знайомство із культурним надбанням народів, цивілізацій і культур світу, їх матеріальною спадщиною та її роллю в соціальному й економічному розвитку світу сприяє загальному збагаченню культур і народів. Збереження української туристичної культурної самобутньої спадщини є одним із головних питань розбудови держави.

**Постановка мети.** Метою нашого дослідження є питання збереження туристичної культурної спадщини України та шляхи їх вирішення на державному рівні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** ХХ ст. для більшості країн світу увійшло під девізом збереження та відродження пам'яток народ-

ного мистецтва. В Україні на державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них 57206 – пам'ятки археології (у тому числі 418 – національного значення), 51364 – пам'ятки історії (з них 142 – національного значення), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва (з них 44 – національного значення), 16293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (з них 3541 – національного значення). Функціонує 61 історико-культурний заповідник. До складу заповідників входять комплекси (ансамблі) пам'яток, що мають особливу культурну цінність, 13 заповідникам надано статус національних [2, с. 176]. Історико-культурна спадщина належить до найцінніших надбань людства. Вона зосереджує в собі кращі здобутки, є золотим скарбом народу. До нерухомих цінностей належать пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, монументальної скульптури, до рухомих – скарби музеїв, бібліотек, архівів. Велику роль у процесі прилучення кожної людини та суспільства в цілому до системи загальнолюдських і етнонаціональних цінностей, колективної історичної пам'яті, соціального досвіду попередніх поколінь відіграють екскурсії.

Туризм та екскурсії – активний засіб пізнання навколишнього світу, формування кругозору, підвищення рівня знань, естетичних і культурних смаків громадян та гостей України, особливо школярів і студентської молоді.

Вони ознайомлюють з історичними, культурними, природними пам'ятками, тисячолітніми сторінками духовності українського народу. Водночас екскурсії виховують дбайливе ставлення до загальнонародного надбання: пам'яток історії та культури, природних багатств країни.

Запропоновані туристичні маршрути та екскурсії окрім вивчення історичної спадщини дають неоціненну можливість пізнання новітньої України як високорозвиненої соціальної за своєю суттю держави з конкурентоспроможною економічною й демократичною організацією всіх державних інститутів, країною [1].

Туристичні маршрути нашої країни, особливо це стосується території Закарпаття, цікаві тим, що поєднують в собі відпочинок на природі, знайомство з самобутньою історією та культурою етнографічних регіонів Покуття та Гуцульщини («Зелене кільце Карпат», «Дерев'яні церкви Закарпатської області», «Родзинки Великоберезнянщини», «Закарпатський край – дегустаційний край»: гастрономічний маршрут Закарпаття та інші).

В сучасних умовах господарювання, враховуючи нові виклики, що стоять перед туризмом,

необхідно застосовувати нові підходи, принципи та механізми активізації розвитку туристичної сфери. Саме використання інноваційних рішень дасть змогу подолати існуючі проблеми та забезпечити ефективний розвиток туризму.

Багаторічний досвід роботи у сфері сільського зеленого туризму власників агросадиб, що пройшли процедуру категоризації і є членами мережі «Українська гостинна садиба», а також отримали надзвичайно цінний досвід протягом стажування у США за програмою «Менеджмент готелів і ресторанів», гарантує туристам високу якість обслуговування.

Розроблені маршрути допоможуть створити умови для вивчення національної культури та історичної спадщини України, чіткої системи ознайомлення громадян України з історичними, культурними, природними пам'ятками, а також забезпечення гарантованого відпочинку для різних категорій населення. Так, під час участі у таких маршрутах (наприклад, «Зелене кільце Карпат») туристи мають можливість ознайомитися з автентичною культурою Прикарпаття, особливостями побуту і традиціями місцевого населення, взяти безпосередню участь у майстер-класах з кераміки, ліжникарства, гри на гуцульському народному інструменті – дрімбі, власноручного добування і варіння солі, а також здійснити подорож до гірських водоспадів.

Передмістя Коломиї Івано-Франківської області відомо двома унікальними музеями: єдиним у світі Музеєм писанкового розпису та Музеєм народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Кобринського, одного із найстаріших і найвідоміших в Україні, колекція якого нараховує понад 22000 експонатів і дає можливість пізнати традиції народної культури Гуцульщини [3, с. 30]. Пізнавальними і привабливими для туристів є відвідування Княздвірського тисового заказника, одного з найбільших у Європі резерватів тису ягідного (вік 150-200 років), екскурсії в місцевий «Княжий град», садиб Косівського та Верховинського районів Івано-Франківської області з майстер-класами з кераміки, виготовлення ліжників, відвідуванням музеїв Івана Франка та гуцульської архітектури «Хата-Гаджа» («Гуцульські Афіни»), приватного музею Гуцульського побуту етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика; найвищого в Україні Яблуніцького перевалу (931 м.н.р.м.), гірськолижного курорту «Буковель», найвідоміших водоспадів Карпат Гук Женецький (висота 15 м) та Пробій (висота 8 м) у місті Яремче.

На території Закарпаття 100 років назад налічувалось близько 800 дерев'яних церков, зараз, за різними даними, їх кількість налічує 110-120,

частина з яких знаходиться в історичних музеях, в тому числі за кордоном. У більшості європейських країн мистецтво дерев'яного будівництва, легенди, пов'язані з історією заснування сіл, зведення дерев'яних храмів та дзвіниць, широко експлуатуються; дерев'яні храми є складовою туристичних маршрутів, тематикою екскурсійних програм в Чехії, Словаччині, Польщі. Сільський зелений туризм передбачає активний відпочинок, культурно-пізнавальний аспект проведення дозвілля, можливість ознайомитися з культурним побутом, звичаями тощо. Дерев'яні церкви, дзвіниці, будинки жителів гірських сіл Закарпаття є унікальною «родзинкою» краю.

На 37 сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбулася в Камбоджі 21 червня 2013 року, до списку ЮНЕСКО офіційно внесено 8 дерев'яних церков українських Карпат та 8 лемківських храмів у Польщі.

На увагу туристів заслуговує мистецтво дерев'яного будівництва: церква Св. Архангела Михайла (датується 1818 р., село Колочаво, Міжгірський район, її зйомка відбулась у промоційному кліпі України до Євро-2012 «Switch on Ukraine»), дерев'яна церква імені св. Пророка Іллі (село Збини, єдина церква, збудована за часів сучасності у 1992 році) має історичний стиль дерев'яних храмів Воловеччини (Закарпаття).

Великобerezнянський район – один з найбільш екологічно чистих районів України через відсутність небезпечних промислових підприємств, велику частину якого складають вкриті лісами гори, найвища вершина з яких «Лютянська Голиця» (висота 1371 м н.р.м.). через цей район проходить кілька десятків туристичних та велосипедних маршрутів. Туристичними «родзинками» Великобerezнянського району є:

– храм Святого Архістратига Михайла (XVII ст., село Ужок), внесений до спадщини ЮНЕСКО, один з найвідоміших дерев'яних храмів Закарпаття, побудований на честь святого Архістратига Михайла у 1745 році;

– Ужанський національний природний парк (площа – близько 40 000 га), розташований в басейні річки Уж від села забрідь до Ужоцького перевалу, є частиною міжнародного біосферного заповідника «Східні Карпати»;

– район сіл Стужиця-Ужок – територія, де розташовані найстаріші резервати бука лісового (1908 рік) і де збереглося букове криволісся на площі понад 55 га, є спадщиною ЮНЕСКО;

– найстаріші дерева України – «Дідо-дуб» та «Дуб Чемпіон» у селі Стужиця (вік дерев – 1200 років);

– Урочище «Чорні Млаки» поблизу села Княгиня – місце падіння найбільшого в Європі метеориту Княгинянського (9 червня 1866 року) [6, с. 51].

Правильно організована інфраструктура готельно-ресторанного комплексу, турбаз, садибах сільського туризму, якісне обслуговування туристів, можливість долучитись до піших прогулянок, катання на лижах, сноубордах і сноутюбах забезпечує активний відпочинок туристам у будь-яку пору року.

Активний відпочинок з елементами екстриму приваблює велику кількість туристів, так велотуризм є цікавим елементом дозвілля у сільській місцевості для туристів всіх вікових категорій. За підтримки Європейського Союзу на закарпатті з'являється велосипедні і піші маршрути різного рівня складності; розроблено більше 50 велотрас, більшість велосипедних маршрутів промарковано, вони є доступними для завантаження в GPS-трекери. У рамках проекту «Велокраїна» створено мережу садиб, розташованих вздовж автодоріг, де велотуристам надають різні послуги, що вимагає від власника садиби наявність велосипедного парку, захисного спорядження, налагодження ефективного механізму співпраці з вело клубами.

Розроблені туристично-екскурсійні напрями та маршрути передбачають вивчення першопочаткової державності на прикладі унікальних історико-культурних пам'яток, спрямовані на повернення культурно-історичних і туристично-оздоровчих цінностей України для користування всіх громадян держави, створення Всеукраїнської системи туризму та відпочинку для народу, а відтак і сприяння засобами туризму формуванню, поглибленню та втіленню у життя загально цивілізаційних цінностей: свободи, толерантності, відповідальності, справедливості, поваги, творчості та самореалізації.

Центр українського зеленого туризму – Поділля і Волинь, на території Рівненської та Тернопільської областей працюють більше ста сімейних агросадиб. Одна з них – «Хутір Красень» у передмісті села Повча, заснована у 2016 році. Тут знаходиться Повчанська височина з крутими урвищами, лощинами та виходами крейдових порід. Біля підніжжя гори Колиха створено овечу ферму, а при ній збудовано кілька котеджів, терасу, невеликий басейн для відпочиваючих. Власники садиби проводять для гостей сеанси «овечої терапії», яка включає спілкування з тваринами, дегустації продуктів з овечого молока, також тут розповідають, як виготовляють речі із вовни овець. крім того, навколо садиби можна прогулятися япо мальов-

ничим місцем височини, сходити до пам'ятника Австрійській стелі, зведеної після Першої світової війни. За 18 кілометрів від «Хутора Красень» знаходяться відомі пам'ятки Рівненщини – Дубенський замок та Тараканівський форт, що приваблюють туристів.

Цікавим для туристів є північний напрям України – Чернігівщина, яка тільки нещодавно почала розкривати свій туристичний потенціал. На півдні області є великий лісний масив з великою кількістю хвойних порід і, відповідно, надзвичайно цілющим повітрям. В оточенні цих лісів знаходиться готельний комплекс «Бреч», розташований на великій території біля озера. Комплекс включає номерний фонд, окремі котеджі, які збудовані у різних стилях – від американського – до китайського. До комплексу входять також спа-центр, декілька критих басейнів; розважальний комплекс, що включає дитячий центр, є невелика церква на випадок хрещень або вінчань. Для активного відпочинку у комплексі «Бреч» можна орендувати квадроцикли або велосипеди, піти на полювання або рибалку, влаштувати пікнік в альтанці.

Саме ознайомлення з неповторним багатотомним національно-культурним розмаїттям цих територій не тільки сприятиме розширенню знань про окремі етапи та сторінки становлення й розвитку окремих етнографічних груп чи народностей на території України, а й цілком закономірно призведе до створення реального наукового підґрунтя, спрямованого на об'єднання нації. Кожний тематичний напрям має свою структуру, водночас у розробці враховується принцип модульності та комплексності, що дає можливість створення розгалуженої мережі туристичних маршрутів та екскурсій.

У кожному напрямі закладаються основи, що визначають роль, місце і значення тієї чи іншої теми у вітчизняній та світовій історії. Створення туристично-екскурсійних маршрутів проводиться за побудовою траси, способом пересування, за змістом, часом функціонування, за принципом формування групи, тривалістю та за формою організації.

У свою чергу, екскурсії класифікуються за тематикою, способом пересування та місцем проведення.

Чисельні туристичні та екскурсійні маршрути (до 1991 р. їх налічувалось в Україні понад 4 тис., а тепер діє біля 1,5 тис.) розраховані на різні категорії туристів: школярів, студентів, науковців, викладачів, членів різноманітних секцій та гуртків, творчих об'єднань, фахівців туристично-екскурсійної галузі.

Рекомендовані туристично-екскурсійні напрями дають можливість Україні вийти на широкий інфор-

маційний простір, гідно заявити про себе на міжнародній арені не тільки інформаційно-рекламними засобами, а й конкретними пропозиціями – конкурентоспроможним туристично-екскурсійним продуктом.

Протягом 2021–2023 років у галузі туризму також планується:

- провести дослідження щодо змін та перспектив розвитку ринку туристичних послуг; вивчення існуючих цільових аудиторій;

- запровадити Єдиний туристичний реєстр – національну систему збору та аналізу туристичних даних;

- створити умови для розвитку конференц-індустрії, зокрема створити Державне конференц-бюро;

- створити і впровадити офіційний багатомовний туристичний портал;

- розвивати туристично-інформаційні центри;

- розвивати і популяризувати в'їзний та внутрішній туризм в рамках проекту «Мандруй Україною»;

- реалізувати проект «Туристичні магніти України» [7].

Не зважаючи на розвиток та функціонування туристичної сфери країни, її культурної спадщини, проблемами її подальшого розвитку залишаються: «відсутність інформації про привабливі туристичні об'єкти окремих регіонів на українському та міжнародному туристичних ринках; недостатня реклама та невміння зацікавити

відвідувачів; низький рівень розвитку об'єктів туристичної інфраструктури; недостатній розвиток розважального сектора туристичної індустрії; проблеми з екологією [1]. Погоджуємося з думкою науковців стосовно того, що необхідним для країни є використання досвіду держав, що займають провідні позиції на ринку туристичних послуг; участь в міжнародних програмах розвитку туризму; використання сучасних інформаційних технологій для ефективного розвитку туристичної сфери [1]. Реалізація розробленої у 2021 році Державної цільової програми розвитку внутрішнього та в'їзного туризму «Мандруй Україною» «сприятиме не тільки підвищенню рівня цивілізованості й духовності нашого народу, але й займе вагомe місце у числі пріоритетів України як рівноправного члена світового співтовариства» [4].

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Для конкурентоспроможності туристичної сфери країни необхідним є забезпечення підтримки держави шляхом інвестування в розбудову, покращення та вдосконалення туристичної інфраструктури, розвитку туризму як її важливої економічної галузі; збереження її унікальних ресурсів, історико-культурної спадщини, що належить до найцінніших надбань людства.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо використання європейського досвіду розвитку промислового туризму.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Герасимів З. С. Особливості розвитку туризму в Україні. *Ефективна економіка (електронне наукове фахове видання)*. URL: [http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5\\_2021/82.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/82.pdf)
2. Гулич О.І. Формування правового поля залучення інвестиційних коштів на збереження та використання об'єктів культурної спадщини в туристичних цілях. *Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері)*. 2006. № 10. С. 175–178.
3. «Зелене кільце Карпат». *Сільський зелений туризм*. № 1. 2011.
4. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України [Cultural heritage and its impact on the development of the regions of Ukraine] / Наук. ред. Руденко Л.Г. К. : Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
5. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9> (дата звернення: 17.02.2021).
6. Туристичні родзинки Великоберезнянщини. *Сільський зелений туризм*. № 3. 2012.
7. Уряд затвердив План заходів щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-plan-zahodiv-shchodo-pidtrimki-sferi-kulturi-ohoroni-kulturnoyi-spadshchini-rozvitku-kreativnih-industrij-ta-turizmu>